

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta humanitných vied

HOSPODÁRSKA SITUÁCIA SLOVENSKA V ROKOCH 1918 - 1945

Peter Mičko

 BELIANUM

Banská Bystrica 2013

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta humanitných vied

HOSPODÁRSKA SITUÁCIA SLOVENSKA V ROKOCH 1918 - 1945

Peter Mičko

Banská Bystrica 2013

2013

Autor: doc. PhDr. Peter Mičko, PhD.

Odborná redakcia: doc. PhDr. Peter Mičko, PhD.

Recenzenti:

doc. PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD.

doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.

Jazyková korektúra:

doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.

Vydal:

BELIANUM. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta humanitných vied

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice

Rok vydania: 2013

ISBN 978-80-557-0631-3

OBSAH

Úvod.....	5
Zrod 1. Československej republiky	7
Slovensko a vznik ČSR.....	7
Dôsledky vzniku ČSR pre Slovensko	9
Hospodárske východiská Slovenska v Československu.....	11
Hospodárske rozdiely v novom štáte	12
Hospodárstvo Slovenska do roku 1918	15
Štruktúra priemyslu Slovenska v Uhorsku	15
Charakter hospodárskych problémov Slovenska po vzniku ČSR.....	16
Politické a hospodárske zmeny na Slovensku v rokoch 1918 – 1923	18
Začleňovanie priemyslu Slovenska do hospodárstva ČSR.....	18
Hospodárska politika vládnych kruhov	19
Kapitálové presuny v priemysle a proces nostrifikácie	21
Investičné aktivity na Slovensku	22
Proces nostrifikácie	23
Povojnová konjunktúra v rokoch 1919 - 1920	24
Hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923	26
Hospodárska konjunktúra v rokoch 1924 – 1929	29
Nevýrazný priebeh konjunktúry a investičné aktivity na Slovensku.....	31
Agrárny sektor v ekonomike Československa.....	34
Pozemková reforma	35
Dopad „Veľkej“ hospodárskej krízy na priemysel Slovenska.....	37
Pomoc štátu pri prekonávaní hospodárskej krízy	38
Československý zahraničný obchod	40
Obnovené aktivity domáceho a zahraničného kapitálu	41
Rozvoj industrializácie na Slovensku v rokoch 1934 – 1938.....	44
Nové závody na Slovensku.....	45
Infraštruktúra a dopravný systém 1. ČSR	47
Dopravné tarify na Slovensku.....	49
Sociálne postavenie obyvateľstva v 1. ČSR	50
Sociálne zákonodarstvo	50
Prvé náznaky formovania samostatnej slovenskej hospodárskej aktivity	52
Krajinské zriadenie na Slovensku 1928 – 1938.....	52
Snahy o hospodársku autonómiu Slovenska.....	52
Všeobecná charakteristika slovenského hospodárstva v rokoch 1918 – 1938.....	55
Československo v turbulentnom roku 1938.....	56
„Mníchov“ 1938.....	56
Slovensko a „Mníchov“	56

Ekonomická realita 2. Česko – Slovenskej republiky.....	58
„Hospodárska autonómia“ Slovenskej krajiny v rokoch 1938/1939	60
Zriadenie Ministerstva hospodárstva Slovenskej krajiny	60
Riešenie finančnej otázky	60
Reorganizácia Národnej banky Česko – Slovenskej.....	61
Vznik ministerstva financií	62
Slovensko-nemecké hospodárske rokovania	62
Výberová bibliografia k hospodárskym dejinám Slovenska v medzivojnovom období.....	64
Slovenská republika (1939 – 1945)	67
Charakteristika slovenského hospodárstva v rokoch 1939-1943	67
Infraštruktúra vybudovaná na Slovensku v rokoch 1939 – 1945	71
Výstavba infraštruktúry v regiónoch stredného Slovenska	72
Českí zamestnanci na Slovensku	74
Zásahy štátu do ekonomiky	75
Snahy Nemecka o získanie dominantného vplyvu v slovenskom hospodárstve.....	78
Nemecký vplyv na najdôležitejšie slovenské priemyselné odvetvia	81
Slovensko-nemecké hospodárske zmluvy	86
Finančný sektor Slovenskej republiky (1939 – 1945)	88
Zahraničný obchod a platobný styk v medzištátnom obchode.....	94
Rezort poľnohospodárstva Slovenskej republiky (1939 - 1945).....	101
Organizácia rezortu poľnohospodárstva	105
Roľnícke družstevníctvo	107
Arizácia a zmeny vlastníkov v priemyselných podnikoch.....	109
Hospodárska stagnácia a nemecké „drancovanie“ slovenskej ekonomiky.....	114
Problémy platobného styku s Nemeckom.....	115
„Evakuácia“ strojov do Nemecka	118
Hospodárska situácia povstaleckého územia na jeseň 1944	119
Hospodársky život na povstaleckom území.....	121
Výberová bibliografia k hospodárskym dejinám Slovenska počas Slovenskej republiky (1939 – 1945)	126

ÚVOD

Problematike hospodárstva Slovenska v prvej polovici 20. storočia sa v slovenskej historiografii venovalo a venuje menej pozornosti ako politickej či vojenskej situácii v krajine. Hospodárske postavenie krajiny je ale veľmi dôležité práve z hľadiska jej ďalšieho politického vývoja. K dispozícii sú síce staršie publikácie spred roka 1989, venujúce sa danej téme, vo veľkej miere však hospodársku problematiku interpretujú ideologicky. Aj po roku 1989 vyšlo niekoľko monografií či vedeckých štúdií venujúcich sa hospodárskym otázkam Československej republiky a Slovenskej republiky (1939 – 1945), ide však predovšetkým o parciálne otázky ekonomického vývoja krajiny. Pre študentov histórie na vysokej škole tak nie je dodnes k dispozícii učebnica, ktorá by komplexne mapovala hospodársky vývoj Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Cieľom týchto učebných textov – skrípt – je tak aspoň čiastočne nahradiť túto absenciu.

Učebné texty sú rozdelené na dve hlavné časti, obdobie 1. ČSR (1918 – 1938) a roky existencie prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945). Určitý medzičlánok dvoch textových celkov tvorí problematika turbulentného roku 1938, v ktorom nastali dôležité politické a hospodárske zmeny v rámci Československa.

V prvej časti skrípt venujúcim sa medzivojnovému obdobiu, sme sa zamerali na otázku vzniku nového štátu a následného adaptovania slovenského ekonomického priestoru do nového hospodárskeho celku. Po vzniku Československej republiky sa totiž hlavným problémom Slovenska stala nevyváženosť dvoch hospodárskych celkov, ktoré sa spojili do jedného. Finančne a hospodársky slabšia slovenská časť nemohla v liberálnom konkurenčnom boji rovnocenne obstať s českými krajinami. Slovensko sa následne v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia snažilo viac či menej úspešne adaptovať v novej situácii. Po zmapovaní počiatočných hospodárskych problémov Slovenska sa jednotlivé podkapitoly venujú hospodárskym cyklom konjunktúry a krízového vývoja, ktoré sa výrazne dotkli novej republiky. Osobitný priestor je venovaný dôležitým oblastiam hospodárstva, akými boli agrárny sektor, zahraničný obchod, výstavba infraštruktúry či v neposlednom rade sociálny systém ČSR.

Následne učebné texty prezentujú dôležité udalosti roku 1938, keď tlak nacistického Nemecka vyústil do prijatia mníchovského diktátu, ktorý predurčil politickú a súčasne aj hospodársku budúcnosť Slovenska. Po úprave štátoprávneho usporiadania Československa sa zmeny dotkli aj slovenského hospodárstva, ktoré sa v krátkej etape druhej republiky snažilo v rámci autonómie Slovenska o sčasti samostatný vývoj. Uvedená etapa autonómneho postavenia Slovenska však trvala krátko a už v marci 1939 sa Československo rozpadlo a vznikla prvá Slovenská republika. Vznik nového štátu bol úzko spätý so snahami nacistického Nemecka o rozpad Československa. Uvedené nemecké aktivity sa samozrejme museli prejavíť aj vo vzťahu k slovenskému hospodárstvu, pretože úsilie Nemecka o vyhlásenie samostatnosti Slovenska v sebe okrem snahy o rozbitie ČSR, latentne obsahovalo i záujem o využitie slovenských surovinových zdrojov a slovenského hospodárstva v záujme nemeckých vojenských plánov. Uvedená realita výrazne ovplyvnila následný vývoj slovenského hospodárstva počas ďalšej existencie Slovenskej republiky (1939 – 1945).

V druhej časti vysokoškolských učebných textov sú teda prezentované dôležité aspekty slovenského hospodárstva v rokoch 1939 – 1945. Prvá podkapitola vykresľuje hospodárske vzťahy s Nemeckom, výrazné nemecké snahy o čo najväčšie využívanie slovenského hospodárstva, príp. uzatvorené slovensko-nemecké zmluvy. Okrem vzťahov s Nemeckom je zároveň spracovaný aj pohľad na investície štátu do budovania infraštruktúry. Časová ohraničenosť prvej podkapitoly vychádza z hospodárskeho cyklu konjunktúry, ktorá dosiahla svoj vrchol práve v roku 1943.

Nasledujúce podkapitoly sa venujú špeciálnym hospodárskym otázkam, ktoré mali výrazný vplyv na hospodárstvo ako celok. Ide predovšetkým o zmapovanie finančného sektoru prvej Slovenskej republiky či zahraničného obchodu nového štátu. Na dokreslenie obrazu slovenského hospodárstva ako celku sú zamerané samostatné podkapitoly charakterizujúce rezort poľnohospodárstva a proces arizácie.

Vysokoškolské skriptá uzatvára záverečná etapa existencie prvej Slovenskej republiky. Roky 1944/1945 boli pre slovenské hospodárstvo charakteristické klesajúcou tendenciou jeho výkonnosti a po porážke SNP doslovným „drancovaním“ štátu nemeckou brannou mocou. V dôsledku uceleného pohľadu na danú problematiku je vyčlenená samostatná podkapitola zameraná na hospodársku situáciu povstaleckého územia počas SNP.

V úvode vysokoškolských skrípt neuvádzame vzhľadom na jej veľkú rozsiahlosť a rozmanitosť literatúru k hospodárskym dejinám Slovenska z obdobia rokov 1918 – 1945. Oboznámenie s odbornou literatúrou je súčasťou jednotlivých prednášok z predmetu, kde je zahrnutá i jej analýza. Prehľad základných diel, z ktorých sme čerpali, uvádzame na záver oboidvoch častí učebných textov.

Vysokoškolské učebné texty *Hospodárska situácia Slovenska v rokoch 1918 – 1945*, by tak mali dať v konečnom dôsledku čitateľovi odpoveď predovšetkým na otázku reálnej hospodárskej situácie na Slovensku od vzniku Československej republiky v roku 1918 cez výrazné geopolitické a hospodárske zmeny roku 1938 až po existenciu Slovenskej republiky (1939 – 1945), spolu s objasnením činnosti najdôležitejších hospodárskych odvetví štátu.

ZROD 1. ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Slovensko a vznik ČSR

Slovenská politika hľadala na konci 19. storočia spojencov, ktorí by umožnili Slovákom zrealizovať ich aspirácie na oslabenie hegemonie maďarských vládnych kruhov a ich ambície o vytvorenie homogénneho uhorského štátu na úkor nemaďarských národností, tvoriacich viac ako polovicu obyvateľstva Uhorska.

Prvým spojencom, ktorý sa ponúkal, boli iné utláčané národy Uhorska. Spolupráca s Rumunmi a Srbmi bola dobrá už od polovice 90-tych rokov 19. stor., keď vydali so Slovenskou národnou stranou spoločný program a usporiadali aj kongres utláčaných národov Uhorska. Čoraz užšie styky a spolupráca sa začali rozvíjať s národom najbližším, s Čechmi.

Tieto slovensko-české styky neboli od začiatku ani zďaleka idylické a už v tom čase sa na Slovensku horlivo diskutovalo o rôznych výkladoch slovensko-českých vzťahov.

Bez Slovenska boli Čechy vopred odsúdené na úlohu najslabšieho stredoeurópskeho štátu. Vytvorenie českého štátu rozšíreného o Slovensko si osvojili aj najvplyvnejšie zložky slovenskej politiky, ktoré vychádzali z presvedčenia, že je to jediný spôsob ako zabezpečiť ďalšiu národnú existenciu Slovákov. Česi potrebovali Slovákov, aby štát, ktorý si vydobyjú, mohli udržať ako solídnejšiu jednotku európskej politiky. Slováci potrebovali Čechov, aby sa vôbec vymanili zo zovretia Uhorska.

Česká strana bola v oveľa lepšej východiskovej situácii ako Slováci z hľadiska politickej a hospodárskej sily. Na čele českých snáh o nezávislosť krajiny stál univ. profesor Tomáš G. Masaryk. Svoj prvý emigračný program „Independent Bohemia“ z roku 1915 zakladal Masaryk na myšlienke protinemeckej bariéry slovanských štátov – poľského, českého a juhoslovanského. Súčasťou Čiech malo byť aj severné Uhorsko, obývané Slovákami, ktorí sú Čechmi aj napriek tomu, že používajú svoje nárečie ako spisovný jazyk (prvé zahraničné akcie mali teda skôr český ako československý charakter).

Táto koncepcia teda predpokladala pripojiť k českým krajinám slovenské kraje. Pripojením Slovenska, oslabením Uhorska a jeho zatlačením do podstatne užšieho priestoru maďarského etnického územia, sa „samostatné Čechy“ v podobe Československa posúvali podľa vtedajšieho poňatia do triedy stredných štátov.

Výlučne český charakter začiatkov zahraničného odboja bol v nemalej miere podmienený aj tým, že slovenská politická emigrácia neexistovala. Toto negatívum vyvažovali slovenské krajské zložky, ktoré tvorili veľmi početnú a čo sa týka národného sebavedomia oveľa emancipovanejšiu silu než domáca slovenská politika.

Slováci tak vyvíjali aktivitu v cudzine, a to hlavne americkí Slováci (v počte približne 700 tis.). V počiatočných fázach 1. sv. vojny ešte existovali dve koncepcie budúcnosti Slovákov – jedna bola za spoločný štát so silnejším národom a druhá za vybojovanie si národných práv v Uhorsku.

V spolupráci s českými organizáciami sa postupne vyslovili slovenské krajské spolky za spojenie českých krajín so Slovenskom. Kým u českých krajanov vyústil tento postoj do výrazného čechoslovakizmu, medzi americkými Slovákami sa neraz objavili obavy z českej hegemonie a preto žiadali, aby bola slovenská národná svojbytnosť vyjadrená aj štátoprávne.

Tieto požiadavky boli sformulované medzi Slovenskou ligou a Českým národným združením 22. októbra 1915 v *Clevelandskej dohode* („Štátne spojenie českého a slovenského národa vo federatívnom zväzku s úplnou autonómiou Slovenska, s vlastným snemom, s vlastnou štátnou správou a so štátnym jazykom slovenským“).

Až príchodom M. R. Štefánika do radov zahraničného odboja získava Slovensko významnú a vplyvnú politickú individualitu, ktorá sa prinajmenšom vyrovnala Masarykovi a Benešovi.

Na prelome rokov 1916/1917 sa pomery v zahraničnej akcii začínajú konsolidovať a jej politický profil sa kryštalizuje. S narastajúcou krízou cárizmu stráca postupne váhu v zahraničí tzv. kramářovský variant a vedenie akcie sa sústreďuje na triumvirát Masaryk – Štefánik – Beneš. To posilnilo čechoslovakistický ráz zahraničnej akcie, ktorej sa Slovenská liga (hoci aj s výhradami) pod Štefánikovým vplyvom podriaďuje.

Udalosti sa pohli dopredu v roku 1918, keď 6. januára prijali českí poslanci „Trojkráľovú deklaráciu“, v ktorej sa prihlásili k princípu sebaurčenia národov.

30. mája 1918 bola podpísaná *Pittsburská dohoda*, v ktorej sa jej signatári jednoznačne vyslovili za vytvorenie česko-slovenského demokratického štátu so slovenčinou ako štátnym jazykom; Slovensko malo mať vlastnú administratívu, snem a súdy.

Pocit krajanských organizácií, že ich mandát je obmedzený, sa ustanovil v záverečnej pasáži dohody v znení „podrobné ustanovenia o zriadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom“.

V letných mesiacoch roku 1918 sa postupne prebúdzala aj domáca slovenská politická scéna – jej pôsobenie sa zameralo na vytvorenie reprezentatívneho národného politického orgánu „Slovenskej národnej rady“, ktorá začala fungovať v septembri 1918.

V úzkej spolupráci s Čechmi sa zároveň robili prípravy na novú štátnu a politickú orientáciu krajiny a opatrenia zabraňujúce novým snahám budapeštianskej vlády zabrániť rozpadu Uhorska.

30. októbra 1918 bola prijatá *Martinská deklarácia*, ktorá hovorila o prihlásení sa k Československej republike a hovorila o jednotnom československom národe: „*Slovenský národ je čiastka i rečové i kultúrne historicky jednotného československého národa*“ (bez toho by veľmoci neuznali Č-SR).

Na druhý deň bola deklarácia doplnená o odpoveď maďarskej vláde, v ktorej vyhlásila slovensko-maďarské vzťahy za medzinárodné, čím ohlásila koniec štátneho spolunažívania Slovákov s Maďarmi.

Týmto sa od základu zmenil celý obsah slovenskej otázky, a to nielen zo slovenskej, ale aj z českej strany. Napriek dlhej čechoslovakistickej tradícii sa myšlienka štátneho spojenia so Slovenskom nastolila veľmi razantne a v českom prostredí ju prijali bez hlbších príprav a len za základ všeobecných ideovo-politických úvah. Nepripravená česká politická scéna mala voči Slovensku od začiatku prevažne improvizovaný charakter a nemala vypracovaný plán spoločného spolužitia.

Z tohto hľadiska sa slovenská politika od českej veľmi neodlišovala, ani ona totiž nebola na spoločný štát s Čechmi prakticky pripravená. Celá jej aktivita skončila rozhodnutím o založení Československa, pričom praktické problémy budúceho postavenia Slovenska zostávali v úzadí.

V prvých mesiacoch nového štátu sa teda slovenská otázka neprezentovala ako problém národnej emancipácie Slovákov a jej štátoprávneho postavenia, ale riešili sa úplne základné veci, akými bolo hlavne teritoriálne vymedzenie Slovenska (keďže dovtedy nemalo hranice okrem severnej a západnej). Slováci nemali žiadne samosprávne orgány, rozvinutejšie školstvo či kultúru.

Totálny nedostatok kvalifikovaných administratívnych, školských a kultúrnych kádrov si vyžiadala príchod desiatok tisíc českých pracovníkov na Slovensko (najskôr to pomohlo, no po dorastení slovenskej inteligencie bránili v jej uplatnení).

V roku 1918 existovala politická nevyhnutnosť oslabiť moc všetkého, čo by sympatizovalo s predchádzajúcim režimom, z tohto dôvodu sa rozhodla vláda pre prísnu centralistickú politiku, ktorá sa prejavila v ústave a župnom ústavnom zákone.

Uvedené predpoklady sa potvrdili v ústave z 29. februára 1920, ktorá zakotvila myšlienku jednotného „československého národa“.

Tieto opatrenia iniciovali aktivity v rámci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, kde sa formoval program „národnej autonómie“, ktorej základom bola Pittsburská dohoda. Tento program bol veľmi široký a Andrej Hlinka pod ním rozumel všetky politické práva, pokiaľ ešte boli zlučiteľné so štátnou suverenitou a neohrozovali jednotu ČSR.

Dôsledky vzniku ČSR pre Slovensko

Najdôležitejším výsledkom udalostí roku 1918 bol fakt, že sa odstránil najhrubší národnostný útlak. Pred očami prekvapených účastníkov sa odohrával niečo, čo môžeme nazvať „poslovenčovaním Slovenska“. Pre porovnanie: uhorskí sčítací komisári našli na Slovensku v roku 1910 – 57% Slovákov, po vojne ich však bolo už 66%.

Prešporok (Pozsony, Pressburg) bol premenovaný na Bratislavu, namiesto Alžbetínskej univerzity bola založená Univerzita Komenského, vzniklo Slovenské národné divadlo a bola obnovená činnosť Matice slovenskej.

Väčšiu úlohu ako Slováci pri poslovenčovaní zmiešaných krajov zohrali Česi. Slovenskí politici na konci Uhorska počítali s tým, že bude potrebné dlhé prechodné obdobie, kým sa popri maďarčine presadí v úradoch a na iných miestach slovenčina. Príchod tisícov českých úradníkov, učiteľov, železničiarov, četníkov (žandárov) a i. si vynútil radikálnejšie a ako sa ukázalo, celkom uskutočniteľné a užitočné riešenie.

Slovensko malo úžitok aj z toho, že ČSR prijala veľa zo štruktúry a organizácie starého Rakúska, zaviedlo sa všeobecné, rovné a tajné volebné právo, vyhlásila sa dôsledná formálna rovnosť občanov pred zákonom, náboženská a národnostná rovnoprávnosť – ochrana menšín.

Školská dochádzka sa rozšírila na 8 rokov, čo bolo v podobných krajinách ešte zvláštnosťou, pomerne vyspelé bolo aj sociálne zákonodarstvo.

Rozmach slovenského národa v rokoch 1918 – 1938 bol obrovský a ťažko by sme hľadali podobnú paralelu. Za dvadsať rokov sa politicky a sociálne dotvoril, nadobudol sebavedomie a vytvoril si vlastné kultúrne, školské, spoločenské a politické orgány – po prvýkrát v dejinách tvorilo Slovensko samostatný celok vytýčený hranicami.

Aj keď obidva národy nový štát vítali, každý mal o spoločnom štáte iné predstavy: z českého hľadiska bol nový štát zavŕšením českých národných emancipačných snáh a ČSR bola obnoveným českým štátom – väčšina Čechov pokladala nový štát za svoj národný štát – bola to vlastne „vylepšená“ realizácia politického programu z 19. storočia. Na Slovensku neboli prioritou menšiny, ale postavenie Slovenska v republike – boli tu dva pohľady: 1./ autonomisti a 2./ centralisti (soc. demokrati, agráристи) – sebarealizácia Slovákov ako jednej zložky otvorenej československej spoločnosti.

Všetky prijaté opatrenia, zákony i zásady mali pravda aj druhú, menej oficiálnu stranu. Veľmi typickou je oblasť hospodárstva, kde slovenské továrne vybudované v Uhorsku predovšetkým podľa potrieb trhu, projektované na mzdové a sociálne pomery Uhorska sa dostali po r. 1918 do úplne odlišných podmienok.

Pre slovenský priemysel a celé hospodárstvo napr. nevhodné tarify oddeľovali Čechy od Slovenska viac ako od Hamburgu, Terstu či Štetína – cenová, dopravná, zahraničnoobchodná politika i clá sa vytvárali podľa potrieb a záujmov centra a na Slovensko a Podkarpatskú Rus sa bral len minimálny ohľad (hlavne v prvých desiatich rokoch ČSR).

V čase vzniku nového štátu tak bola pre Slovensko charakteristická proporcionálna nevyváženosť a disproporcie medzi jednotlivými oblasťami hospodárstva, ako aj vo vnútornej stavbe priemyslu, poľnohospodárstva a infraštruktúry.

HOSPODÁRSKE VÝCHODISKÁ SLOVENSKA V ČESKOSLOVENSKU

Na prelome storočí tvorilo Slovensko akési prechodné územie výrazne zaostávajúce za vyvinutými krajinami západnej a strednej Európy, no nepatrilo ani zďaleka medzi najzaostalejšie európske oblasti. Slovensko akoby tvorilo západnú hranicu chudobnejšej polovice Európy. V tomto čase dosahovalo 50% priemernej európskej priemyselnej produkcie na 1 obyvateľa. Aj keď bolo Slovensko prevažne agrárnou krajinou, nemožno pritom zabudnúť, že v týchto rokoch sa položili základy slovenského priemyslu. Vznikajú veľké textilné závody v Žiline, Čadci, Trenčíne, bavlnárske závody v Ružomberku, cementárne v Lietavskej Lúčke a v Ladcoch. V Bratislave, vďaka jej výhodnej polohe, vznikajú elektrotechnické závody Siemens, rafinéria Apollo a iné. Založené sú oceliárne v Krompachoch, Podbrezovej, Prakovciach. Prichádzajú investície do cukrovarov, liehovarov do výroby škrobu, piva a sladu.

Slovensko teda už na prahu 20. storočia prekročilo množstvo bariér spájajúcich sa s rozvojom priemyslu. Takisto slovenské poľnohospodárstvo, aj keď veľká časť roľníkov nemala pôdu, aby z nej vyžila, bolo už rôznymi cestami spojené s trhom a peňažnými cestami. Prechodný charakter Slovenska medzi dvoma polovicami Európy by sa dal doložiť aj inými prejavmi spoločenského pokroku.

Vzdelanostná úroveň bola podstatne nižšia ako napríklad v Čechách, kde sa už na začiatku storočia likvidovala negramotnosť. Vtedy vedelo na Slovensku čítať a písať z vyše 20-ročných Slovákov 70%, zatiaľ čo v Rusku iba každý piaty a v Rumunsku dokonca každý desiaty.

Hlavným problémom, prečo sa Slovensko neposúvalo bližšie k Európe, bola skutočnosť, že skoro celý priemysel mal v rukách zahraničný kapitál.

Problematika vývoja industrializácie Slovenska v rokoch 1918 – 1938 patrila v ostatných rokoch k najdiskutovanejším témam slovenskej historiografie. Išlo hlavne o otázku rozvoja alebo úpadku slovenského hospodárstva v rámci ČSR. Diskutuje sa predovšetkým o otázke či išlo o nevyhnutnú reštrukturalizáciu ekonomiky, pôsobenie objektívnych hospodársko-politických príčin, konkurenčný boj alebo snahu českej strany o zámerné oslabenie slovenskej ekonomiky.

Práve industrializácia krajiny dokáže odpovedať na otázku hospodárskeho rozvoja Slovenska v danom období. Spriemyselňovanie je totiž faktor, ktorý ovplyvňuje celý sociálno-ekonomický charakter krajiny ako je výstavba miest, dopravy a pôsobí takisto na poľnohospodársku výrobu. Všetky tieto činitele pôsobia i spätne na priemyselný rozvoj.

So vznikom Československej republiky v roku 1918 došlo k spojeniu dvoch rozdielnych hospodárskych celkov. Na jednej strane to boli priemyselne rozvinuté české krajiny a na strane druhej prevažne agrárne orientované Slovensko. Priemysel na území Slovenska síce patrila v Uhorsku k najviac rozvinutým oblastiam, v porovnaní s českým priemyslom však zaostával. V 20-tych rokoch došlo k výraznej reštrukturalizácii slovenského priemyslu s minimálnymi zásahmi štátu do chodu ekonomiky, čo sa v priamom konkurenčnom boji s českým hospodárstvom prejavilo veľmi negatívne. Mnohé podniky na Slovensku zanikli a nové sa budovali minimálne.

Výborný slovenský národohospodár Imrich Karvaš definoval príčiny „chronickej hospodárskej depresie Slovenska“ v spoločenských a špeciálnych príčinách.

Spoločenské príčiny:

- 1./ dôsledky vojnového hospodárstva a prechod podnikov do mierovej výroby,
- 2./ následky československej menovej úpravy,
- 3./ vybudovanie colných hraníc s okolitými štátmi, ktoré postihlo predovšetkým Slovensko (priemysel na Slovensku sa budoval pre zásobovanie vnútrozemského trhu Uhorska, pričom priemysel v Čechách a na Morave sa budoval hlavne exportne).

Špeciálne príčiny:

- 1./ štrukturálne, ktoré vychádzali priamo zo štruktúry slovenského priemyslu a vznikli ešte pred vojnou,
- 2./ povojnové hospodársko-politické – predovšetkým vpád maďarských bolševikov, dopravné ťažkosti, odpadnutie štátnych zásahov do ekonomiky.

Práve k posledne menovanej príčine Karvaš podotkol, „*že priemyselná politika na Slovensku sa musí prevádzať pod zorným uhlom celoštátnej hospodárskej politiky, pretože jedine týmto spôsobom docielime harmonický a zdravý vývoj všetkých hospodárskych území nášeho štátu.*“ Okrem uvedených skutočností boli ďalším problémom stagnácie hospodárstva vyššie úrokové sadzby na Slovensku či nedostatok štátnych objednávok pre podniky na východe republiky.

K určitému zlepšeniu slovenského priemyslu postupne došlo až v druhej polovici 30-tych rokov. Po zmiernení hospodárskej krízy v roku 1934 začali prijímať štátne orgány v Československu koncepcnejšie a systémovejšie opatrenia s perspektívou do budúcnosti.

Hospodárske rozdiely v novom štáte

Československá republika mala po svojom vzniku rozlohu 140 394 km² (13. miesto v Európe). Pričom na české krajiny pripadalo 56 %, na Slovensko 35 % a na Podkarpatskú Rus 9 %. Počet obyvateľov bol v ČSR v roku 1921 13,6 mil. Z uvedeného počtu sa k Čechom a Slovákom hlásilo 65,5 % obyvateľstva, k nemeckej národnosti 23,4 %, maďarskej 5,7 %, rusínskej, ukrajinskej a ruskej 3,4 %.

Podľa štatistických prepočtov prevzalo Československo 32 % majetku Rakúsko-Uhorska (české krajiny 41,2% majetku Predlitavska a Slovensko a Podkarpatská Rus 16,3 % majetku Zalitavska). V celkovom súhrne národného majetku pripadalo na západnú časť republiky 81,5 % a na východnú časť 18,5 %. V prepočte na jedného obyvateľa predstavovala výška hrubého národného produktu na jedného obyvateľa v roku 1913 v Predlitavsku 3027 K a Zalitavsku 2381 K. Z uvedených čísel môžeme usúdiť, že západná časť republiky bola asi o polovicu „bohatšia“ ako východná časť.

Po vzniku republiky existovali veľké rozdiely medzi jednotlivými časťami štátu, zvlášť badateľné rozdiely boli medzi českými krajinami a Slovenskom. O vyspelosti českých krajín svedčí pomerne vysoký stupeň industrializácie krajiny, intenzita poľnohospodárskej výroby, rozvinutá obchodná a cestná sieť.

Pozitívom bol aj školský systém v Predlitavsku, vďaka ktorému mala krajina minimum negramotných obyvateľov. Mladá generácia takisto prechádzala strednými, odbornými školami a učňovskou prípravou (podľa štatistík v roku 1921 bolo na Slovensku 16% negramotných Slovákov a na Podkarpatskej Rusi 62 % negramotných Rusínov.

V dobe vzniku ČSR bolo na Slovensku zamestnaných v štátnej administratíve iba 37 Slovákov, zo 783 lekárov bolo 26 Slovákov, zo 4687 učiteľov 243, z 1710 advokátov 67 a z 2763 kňazov 428 Slovákov. Uvedené čísla svedčia o dôslednej maďarizácii Slovákov a Rusínov v Uhorsku začiatkom 20. storočia.

Slovensko zaostávalo za českými krajinami v rôznych ukazovateľoch hospodárskej, sociálnej a technickej úrovne o približne 30 až 70 rokov.

Slovensko síce bolo po budapeštianskej aglomerácii druhým najpriemyselnejším regiónom Uhorska, jeho podiel sa však na prelome 19. a 20. storočia začal znižovať. V roku 1910 bolo na Slovensku iba 10 podnikov s viac ako 1000 zamestnancami (napr. hutnícke komplexy v Podbrezovej a Krompachoch, textilky v Ružomberku a Žiline, železničné dielne vo Vrútkach či cukrovar v Šuranoch) a na Podkarpatskej Rusi dokonca iba 3 podniky s viac ako 200 zamestnancami.

Podobné zaostávanie bolo aj v oblasti poľnohospodárstva, či už išlo o technickú základňu alebo výnosy. Hlavným problémom bola rozdrobená pozemková držba, výroba pre vlastnú spotrebu, resp. nedostatočné poľnohospodárske vzdelanie roľníkov.

Je zaujímavé, že hospodárske vzťahy medzi Slovenskom a českými krajinami neboli do roku 1914 príliš rozvinuté. Išlo iba o malé obchody na slovensko-moravskej hranici či činnosť pobočiek českých bánk, ktoré poskytovali finančnú podporu slovenským bankám. Vo veľkej miere sa nerozvinul ani prienik českého kapitálu na Slovensko, pretože to narážalo na neochotu maďarského štátneho aparátu. Nerozvinuté ekonomické vzťahy medzi oboma časťami novovzniknutej republiky mali negatívny dopad aj na integračný proces ČSR.

Pred prvou svetovou vojnou už mali české krajiny vybudovanú kompletnú odvetvovú štruktúru priemyslu, v ktorej prevažoval ťažký priemysel. Takisto v ťažkom priemysle zaujali Škodove závody prvé miesto v monarchii a poprednú pozíciu mali aj vo svetovom meradle.

Podľa rôznych údajov bolo na území ČSR sústredených 60% priemyslu monarchie, z toho asi 2/3 Predlitavska a necelá 1/5 uhorskej výroby.

Najvypuklejším problémom sa krátko po vzniku republiky stala zásobovacia kríza pri potravinách a palivách. Nedostatky v zásobovaní vyvolali sociálne napätie a nárast špekulantov.

V roku 1919 dosahovala priemerná denná mzda poisteného robotníka 11,27 Kč a bola 3,7-krát vyššia ako v roku 1913. Na druhej strane index úradných cien sa v Prahe zvýšil 9,9-krát. V konečnom dôsledku tak kúpna sila robotníckej mzdy dosahovala v roku 1919 iba 35 % predvojnovú úroveň.

Chaotický stav priemyselnej výroby z rokov 1918 – 1919 sa podarilo prekonať pomerne skoro a už v roku 1921 sa väčšina odvetví blížila ku konjunktúre. Dobré odbytové podmienky spolu s celkovou hospodárskou konsolidáciou podporili zakladateľskú vlnu. Išlo predovšetkým o odbory, kde nebol uspokojený domáci dopyt. Investičnú činnosť motivoval zákon umožňujúci odpis 20 až 50 % investičných nákladov z daňového zaťaženia podnikateľov.

Rozdielna situácia však bola na Slovensku, kde došlo v mnohých prípadoch k presunu výroby do nástupníckych štátov, začala ostrá konkurencia českého priemyslu a takisto začína dlhodobý presun priemyselnej výroby do českých krajín.

Slovensko po vstupe do novej Československej republiky teda nečakali len politické a administratívne problémy súvisiace s jeho začleňovaním do nového politického a územného celku, ale predovšetkým hospodárske ťažkosti vyplývajúce zo stretnutia dvoch rozdielnych hospodárskych celkov.

Krátko po vzniku republiky Slovensko výrazne zasiahla povojnová kríza v rokoch 1921 – 1923. Hospodárskej situácii podnikov na Slovensku neprosperovalo ani umelé zvýšenie kurzu čs. koruny – deflácia v roku 1922. Pokles vývozu v rokoch 1922 – 1923 v súvislosti s krízou a defláciou mal mimoriadne vážne dôsledky v slovenskom priemysle, lebo znamenal už definitívnu stratu odbytísk spred roka 1918 a nových odbytísk, ktoré sa podarilo získať počas krátkej povojnovej konjunktúry.

Na načrtnuté otázky a problémy Slovenska v novom štáte musíme začať hľadať odpovede ešte pred vznikom 1. ČSR v rámci Rakúsko-Uhorska.